

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Albert Edelfelt och Ellan de la Chapelle

Wilson, Evelina

Published in:
Finsk Tidskrift

Published: 01/06/2022

Document Version
Final published version

Document License
Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Wilson, E. (2022). Albert Edelfelt och Ellan de la Chapelle: En dubbelbiografi, lika levande och engagerande som en roman. *Finsk Tidskrift*, (3-4:2022), 114-119. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023030329440>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Wirtanens livsverk. Jag hade gärna sett en större förankring i Wirtanens liv och åtaganden, men Ahlskogs text är en god genomgång av den enhetstanke som löpte som röd tråd genom Wirtanens politiska ideologi.

En litteraturhistorisk analys, som Yasmin Nyqvists kapitel ”Brödets och mänsklighetens religion: Socialism, tro och tvivel i Leo Ågrens Kungsådertrilogi, särskilt *Fädrens blod*”, faller väl på sin plats i en idéhistorisk antologi som denna. Nyqvist redogör förtjänstfullt för den historiska kontexten kring Ågrens författarskap, men huvudsaken är de tankar som Ågren uttrycker genom sina verk. Nyqvist sätter idéerna i sitt sammanhang både inom Ågrens liv och inom de större ideologiska skiftningar som skedde i Finland och Europa under 1900-talet.

Ett välkommet tillägg är också kontexten av litteraturen som föregångare för diskussionen om den finländska arbetarens historia. Arkivverksamheten för att bevara arbetarhistoria kom i gång på 1960-talet efter att den finländska skönlitteraturen öppnade för arbetarens perspektiv, bland annat genom Väinö Linnas verk, men också genom den förestående Leo Ågrens böcker. Det är denna arkivverksamhet som mycket av *Klasskamp på svenska* vilar på.

Sandra Waller

■ Albert Edelfelt och Ellan de la Chapelle – en dubbelbiografi, lika levande och engagerande som en roman

Maria Vainio-Kurtakko: *Ett gott parti. Scener ur Ellan de la Chapelles och Albert Edelfelts liv*. Svenska litteratursällskapet i Finland & Appell, Helsingfors & Stockholm 2022.

”Alla lyckliga familjer liknar varandra, varje olycklig familj är olycklig på sitt eget vis.” Citatet ur Leo Tolstojs roman *Anna Karenina* följer läsaren av boken *Ett gott parti. Scener ur Ellan de*

la Chapelles och Albert Edelfelts liv. Det inleder boken för att återkomma och hänvisas till ett par gånger under läsningens gång; en fascinerande läsning om en av Finlands största konstnärer, Albert Edelfelt, och hans fru – Ellan de la Chapelle, som egentligen ville vara mycket mer än fru, men som böjde sig för tidens konventioner och gjorde sitt bästa för att anpassa sig till den form som samhället skapat för henne.

Boken är ”berättelsen om ett äktenskap”, men den är också berättelsen om två färgstarka individer som på många sätt var före sin tid och samtidigt barn av sin egen tid – på flera sätt var de fångar av denna tid och de sociala förväntningar som kom med den position som de båda hade i och med den familj och kontext de föddes till.

Det är talande att boken inleds med ett romancitat, för den här boken kan också nästan läsas som en roman: Maria Vainio-Kurtakko har lyckats med konststycket att kombinera seriös forskning med en berättarstil som suger in läsaren i bokens värld. Det är en konst som kräver en duktig och engagerad forskare med fingertoppskänsla för både språk och berättarupplägg.

I vanliga fall är det Albert Edelfelt (1854–1905) som brukar vara stjärnan i utgåvor där han ingår, men det här är berättelsen om både honom och Ellan de la Chapelle (1857–1921), om deras liv och äktenskap. Här blir det nämligen tydligt att Albert Edelfelt inte stod ensam i sin framgång, och inte enbart hade sig själv att tacka: makarna hjälptes åt och hade egna roller i vad de kom att kalla ”Bolaget Edelfelt”, där målet var att skapa en efterfrågan på Albert Edelfelts tavlor och att sälja dem för att upprätthålla familjens ekonomi.

De föddes och växte upp i samma del av Helsingfors och kände varandra sedan sina tidiga tonår. Båda önskade sig också ett annat liv än vad som traditionellt förväntades av dem och båda hade konstnärsdrömmar: för Albert Edelfelt var det möjligt att förverkliga dessa tack vare att han var man, medan ramarna för Ellan de la Chapelle var stramare. Trots att hon i princip fick en lika professionell konstutbildning som sin framtida make – med bland annat lektioner i Finska Konstföreningens ritskola – var konsten ingen tänkbar karriärväg för henne. Det var en ganska ny väg också för män som Albert Edelfelt, men tack vare att han

med sin bakgrund stod rotad både i det borgerliga och i det adliga hade han möjlighet att göra konsten till sitt yrke.

Både Albert Edelfelt och Ellan de la Chapelle var vid giftermålet äldre än den gängse giftasåldern, och bådars respektive släkt och familj hade redan länge väntat på att de skulle hitta en äkta hälft. Framför allt gällde det Ellan de la Chapelle, för vilken, som hon själv konstaterar i brev till sin kusin Hulda Berndtson, den enda karriärvägen var "le mariage" (giftermål). I både Albert Edelfelts och Ellan de la Chapelles fall tycks deras respektive förväntningar på äktenskapet ha satt käppar i hjulen för omgivningens försök att få dem att gifta sig. Albert Edelfelt såg den krassa ekonomiska verkligheten och tvivlade på sin förmåga att försörja en familj. I Paris där han studerade och sedan verkade som konstnär hade han en älskarinna, Virginie, som det enligt konventionerna så klart inte hade kunnat komma på fråga att han skulle ha gift sig med. Ellan de la Chapelle å sin sida ville inte låsa sig i ett äktenskap där hon saknade en klar uppgift i livet eller styrdes av en man. Hon trivdes inte i sällskapslivet i Helsingfors och tråkades bland annat ut av ytligt småprat. Hon var intelligent och intresserade sig för sin samtid, och hennes tendens att ge sig in i debatter om litteratur och samhällsfrågor skrämde bort eventuella friare. På familjens herrgård Saaris trivdes hon; där var livet friare för henne och hon kunde sysselsätta sig med allt som fanns att göra på en stor gård. Hon kunde också tänka sig att gifta sig om hon fick bli herrgårdsfru, på en herrgård var nämligen hustrun en auktoritet och den som hade huvudansvaret för att gården fungerade som det företag den var.

I januari 1888 gifte sig den 33-åriga Albert Edelfelt med den 30-åriga Ellan de la Chapelle. De var som sagt bekanta sedan barnsben, men giftermålet var ändå oväntat i deras sociala kretsar. En del frågetecken finns också i materialet gällande hur det egentligen kom sig att Albert Edelfelt friade, men när de väl gifte sig så var det unga paret till en början lyckliga och fick i slutet av samma år sin son Erik Edelfelt (1888–1910).

Paret bodde först i Paris med sin son, men där var det dyrt att bo och Albert Edelfelt lyckades inte producera så många tavlor som han hade behövt för att få ekonomin att gå ihop. De flyttade därför till Helsingfors. Oftast fick Albert Edelfelt, för ekonomins

skull, koncentrera sig på porträttbeställningar och till sin frustration lägga sina andra måleriplaner åt sidan. Med sonens ankomst började också äktenskapet knaka i fogarna. Ekonomin var en stor orsak till detta, liksom Ellan de la Chapelles vilja att engagera sig i sonen och med åren i hans utbildning. Det var då svårt att hinna delta i hennes och makens bolag i samma grad som under det första året där hennes roll var att få in beställningar genom att upprätthålla ett aktivt socialt nätverk, vilket var en viktig grund – ett kapital – för alla adels- och borgarfamiljer vid tiden och något som hustrun hade stort ansvar för.

Ett gott parti grundar sig bland annat på den livliga korrespondens som Albert Edelfelt förde med sin mamma Alexandra Edelfelt i Helsingfors, när han bodde i Paris. Fram till den jämnåriga Hulda Berndtsons död 1891 är Ellan de la Chapelles brev till och från henne också en värdefull källa till hur de bådas liv och tankevärld såg ut. Tyvärr är dock så gott som alla brev mellan Ellan de la Chapelle och Albert Edelfelt förstörda. Bara några från Albert Edelfelt till hans fru finns kvar. Ellan de la Chapelle önskade nämligen i sitt testamente att hennes guddotter Helena Björkenheim (f. von Born) skulle bränna alla hennes brev efter hennes död. För Vainio-Kurtakko har det med andra ord varit ett pussel att sammanfoga alla bitar till den historia som fyller sidorna i denna rejäla volym.

Luckor i källmaterialet är en del av all historisk forskning, men som Vainio-Kurtakko själv skriver går vissa saker att ana och läsa mellan raderna. Det gäller framför allt för den historiker som satt sig in i ett material och på så sätt både lärt ”känna” materialet och de personer som skrivit materialet. Och med ”känna” menar jag här personernas distinkta sätt att uttrycka sig på, beskriva saker eller reagera eller inte reagera på händelser som de beskriver i sitt material. Vainio-Kurtakko låter denna mellan-raderna-läsning komma fram genom att kasta ut frågor i sin text, det är ett snyggt sätt att hantera osäkerheten i materialet. Frågorna får läsaren att tänka efter, men svaren lämnas öppna. Hon slår varken fast något där grund i materialet saknas eller psykologiserar kring huvudpersonerna.

Något frustrerande ter sig de många frågetecken och luckor som finns gällande äktenskapet och varför både Albert Edelfelt

och Ellan de la Chapelle blev så olyckliga i det. De hade båda haft krassa förväntningar på äktenskapet, men i och med att de gifte sig får man en bild av att dessa förväntningar ändå vändes till något annat – något mer positivt men som med tiden krusades. De var två individer med ett starkt behov av att förverkliga sig själva. Vainio-Kurtakko skriver att Ellan de la Chapelle värderade en uppgift i livet högre än en livskamrat. Genom konsten kunde Albert Edelfelt förverkliga sig själv, men han slets samtidigt mellan sin önskan om att vara en närvarande far och en ansedd konstnär. Ellan de la Chapelle hittade ett sätt att förverkliga sig i rollen som mor till sonen Erik, men drömde om en fast punkt i form av ett hem – något som ekonomin inte riktigt räckte till. Paret flyttade många gånger och någon herrgårdsfru blev Ellan de la Chapelle inte. Samtidigt erbjöd äktenskapet med Albert Edelfelt, som lät henne göra självständiga val och vara delaktig i bolaget och dessutom verkar ha värdesatt både hennes person och åsikter, en annan frihet än vad som var vanligt i dåtidens äktenskap.

Under 1890-talet fram till Albert Edelfelts död 1905 led båda parterna av vacklande hälsa och de gjorde resor i Europa för att stärka hälsan och råda bot på sina krämpor. Även sonen Erik var ofta sjuk, vilket skapade stor oro hos framför allt Ellan de la Chapelle. Albert Edelfelt bodde i perioder i Paris, borta från sin familj, och hade där affärer med andra kvinnor. Ellan de la Chapelle verkar ha blivit alltmer olycklig och lidit av mental ohälsa som bland annat gjorde att hon underlät sig en isoleringskur. Från Paris skrev Albert Edelfelt till sin mamma och oroade sig kanske inte främst för sin fru, utan över hur det skulle gå för honom och Erik om inte frun fanns på plats i all sin kraft. Det säger något om den viktiga position som Ellan de la Chapelle hade i deras lilla familj och i deras äktenskap: hon var navet som de andra två cirklade kring och var beroende av, själsligt om inte annat. Vad exakt Ellan de la Chapelle led av framgår inte i det material som finns kvar. Vainio-Kurtakko ställer heller inga diagnoser i efterhand utan låter här det som står i källorna stå för sig.

Ellan de la Chapelle var också den i familjen som blev sist kvar: år 1905 dog hennes man och fick då en statlig begravning; ett slutligt erkännande som nationalhjälte i ett Finland som alltmer kämpade för sina rättigheter under ryskt styre. År 1910 dog sonen

Erik. Vid det laget hade Ellan de la Chapelle gift om sig med sin vän, och änklungen efter Hulda Berndtson, Viktor Magnus von Born. Innan hon dog 1921 hann hon även bli änka efter honom.

Ett gott parti är historien om ett äktenskap, om Albert Edelfelt och Ellan de la Chapelle, men den synliggör också i hög grad det samhälle, de system och de konventioner som rådde vid slutet av 1800-talet och början av 1900-talet i Finland. I den meningen är Albert Edelfelt och Ellan de la Chapelle snarare den lins genom vilken läsaren får inblick i en omvälvande tid, inte bara politiskt, utan också i hög grad socialt och för enskilda individer. Med deras äktenskap som exempel får läsaren ta del av hur denna omvälvning kunde påverka enskilda människor som levde mitt uppe i den, hur de hittade sätt att hantera den och hur det formade dem och deras liv. I detta spelade ekonomin en stor roll; oron för pengarna gav grogrund till många konflikter i äktenskapet. Vainio-Kurtakko belyser därmed de ekonomiska villkor som många ur borgerskapet och adeln hade att förhålla sig till vid den här tiden.

Som jag konstaterar i början läser man i hög grad boken som en roman: här finns en tydlig berättarstruktur och en berättelsekonst som inbjuder läsaren till ett starkt engagemang för Albert Edelfelt och Ellan de la Chapelle och gör historien om dem levande. Om det hade varit en roman skulle informationsluckorna om äktenskapet ha varit en stor svaghet, men nu är det här i stället historisk forskning i formatet av en dubbelbiografi och Vainio-Kurtakko hanterar informationsluckorna professionellt. Under senare delen av boken får Albert Edelfelt naturligt nog mer plats, eftersom Ellan de la Chapelles material saknas. Det är främst utifrån Albert Edelfelt och hans mamma vi får informationen om hustrun, om hennes sjukdom och om hennes liv.

Boken är också rikt illustrerad med fotografier ur makarnas liv och bilder av Albert Edelfelts skisser och målningar. Dessa tillsammans med hur vacker boken är grafiskt bidrar till den lätthet med vilken man läser boken. Och jag läser den från sida till sida och har svårt att lägga den ifrån mig. Det är faktiskt med ett visst mått av vemod jag når sista sidan och blir tvungen att stänga boken och ta farväl av Albert Edelfelt och Ellan de la Chapelle.

Evelina Wilson